

УДК 378.016:811.161.2'243 (045)

Зозуля І. Є., Стадній А. С.

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ НАВИЧОК В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ» НА ПІДГОТОВЧОМУ ВІДДІЛЕННІ

У статті досліджено процес формування україномовних граматичних навичок в іноземних студентів підготовчого відділення. Проаналізовано особливості та запропоновано засоби формування рецептивних і репродуктивних граматичних навичок.

Ключові слова: граматична навичка, активний граматичний мінімум, пасивний граматичний мінімум, граматична форма, іноземний студент.

Зозуля И. Е., Стадний А. С. Формирование грамматических навыков у иностранных студентов дисциплины «Украинский язык для иностранцев» на подготовительном отделении. – Статья.

В статье исследован процесс формирования украиноязычных грамматических навыков у иностранных студентов подготовительного отделения. Проанализированы особенности, предложены средства формирования рецептивных и репродуктивных грамматических навыков.

Ключевые слова: грамматическая навик, активный грамматический минимум, пассивный грамматический минимум, грамматическая форма, иностранный студент.

Zozulia I. Ye., Stadnii A. S. Formation of grammar skills for foreign students of the discipline «Ukrainian language for foreigners» at the preparatory department. – Article.

The process of formation of Ukrainian-language grammar skills for foreign students at the preparatory department are examined in the article. The peculiarities and methods of formation of receptive and reproductive grammatical skills are offered and analyzed.

Key words: grammar skills, active grammar minimum, passive grammar minimum, grammatical form, foreign student.

Одним із головних пріоритетів сучасної освіти є мобільність студентів. Багато молоді навчається в закордонних навчальних закладах, у тому числі й в Україні, здобуваючи освіту з різних спеціальностей. Основному етапу навчання передують підготовче відділення, головною метою якого є вивчення української мови, оскільки вона є не лише засобом спілкування в новому мовному середовищі, а й засобом навчання.

Вивчення української мови як іноземної передбачає оволодіння фонетичними, лексичними, стилістичними, граматичними вміннями й навичками, необхідними для слухання лекцій, читання навчальної літератури, репродуктивно-продуктивного мовлення в усній та письмовій формах. Особливу увагу на заняттях української мови як іноземної викладачі приділяють формуванню граматичних навичок, оскільки саме за допомогою відповідних правил мовці розпізнають граматичні форми, поєднують слова у зв'язне ціле, правильно оформлюють висловлювання.

Українські та зарубіжні науковці широко досліджували природу та особливості граматичних навичок (В.І. Кузнецова, Г.В. Михайлюк, Є.І. Пассов, Н.К. Скляренко [5; 7; 8; 11]. Засоби та технології формування іншомовних граматичних навичок у студентів вивчали В.В. Голубець, Н.М. Карпенко, Г.В. Михайлюк, Н.П. Прокопенко, Ю.В.Сердечний, І.П. Тригуб, М.Г. Шемуда [2; 3; 6; 7; 9; 10; 14; 15]. Особливостям засвоєння української мови іноземцями присвячено роботи П.О. Беха, Л.В. Биркун, Г.О. Строганової [1; 13]. Проте питання формування україномовних граматичних навичок в іноземних студентів підготовчого відділення та основного етапу не було пред-

метом ґрунтовного дослідження. Актуальність роботи зумовлена ще й тим, що саме вивчення граматики викликає найбільше труднощів і запитань в іноземних студентів, оскільки потрібно запам'ятати багато правил, визначень, винятків; уміти обрати граматичну форму відповідно до ситуації спілкування, комунікативної мети, адресата мовлення; зрозуміти спільне та відмінне між граматичною системою рідної мови та української. Метою розвідки є пошук та аналіз ефективних й оптимальних засобів навчання граматики, раціональних методів та прийомів формування граматичних навичок в іноземних студентів. Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі завдання: дослідити особливості формування та види граматичних навичок; визначити етапи та засоби формування рецептивних і репродуктивних граматичних навичок.

Грамматичні навички – це автоматизоване правильне використання граматичних засобів у мовленні. Важливим є врахування факторів, що сприяють формуванню іншомовних граматичних навичок у процесі вивчення іноземних мов: внутрішніх (вік, стать, мотиваційну сферу, внутрішню позицію особистості, розвиток та становлення «Я» й почуття ідентичності особистості, спосіб мислення, що домінує), зовнішніх (соціальні умови вивчення іноземної мови, кількість і якість іншомовного мовленнєвого матеріалу) та лінгвістичних (особливості мови, що вивчається) [15, с. 357–358].

Г.В. Михайлюк стверджує, що формування стійких граматичних навичок передбачає два основні етапи: етап презентації нової ГС та етап автоматизації. На етапі презентації особливу увагу

потрібно приділяти формулюванню правил-інструкцій та правил-узагальнень, які повинні відповідати таким вимогам: функціональна спрямованість, адекватність, науковість, узагальненість, доступність та інструктивність [7, с. 180–182].

Сприймаючи граматичну форму, мовці розпізнають ті чи інші ознаки, що сигналізують про цю структуру; їх називають граматичними сигналами, а структуру відповідно розглядають як механізм сигналів, що служить для передачі певних значень.

Розрізняють п'ять рівнів мовленнєвих одиниць:

- 1) рівень словоформи (слово в граматичній формі);
- 2) рівень вільного словосполучення;
- 3) рівень фрази або речення;
- 4) рівень надфразної єдності;
- 5) рівень цілого тексту.

На нашу думку, для іноземних студентів важливими є вивчення перших чотирьох рівнів, оскільки на рівні тексту навички мають бути вже сформованими.

Навчальною програмою з дисципліни «Українська мова для іноземних студентів» нефілологічних спеціальностей передбачено вивчення лише основних граматичних явищ (активний та пасивний мінімум) (табл. 1).

Таблиця 1

Активний і пасивний граматичний мінімум для іноземних студентів нефілологічних спеціальностей

Активний граматичний мінімум	Пасивний граматичний мінімум
– для вираження власних думок в усній (говоріння) чи письмовій (письмо) формах; – для розуміння чужих думок, сприйнятих в усній (аудіювання) чи письмовій (читання) формах.	– для розуміння чужих думок, сприйнятих в усній (аудіювання) чи письмовій (читання) формах.

Основним завданням під час вивчення іншомовного граматичного матеріалу є оволодіння граматичними навичками мовлення: *рецептивними* – навичками аудіювання й читання; *репродуктивними*, тобто граматичними навичками говоріння й письма.

Граматичні навички мовлення (рецептивні й репродуктивні) в іноземних студентів потрібно формувати поетапно та доводити до автоматичного, гнучкого, упевненого використання в мовленні.

Сформованість *рецептивних* граматичних навичок передусе вмінню розуміти думки інших людей в усній та письмовій формах. У цьому випадку першою операцією у формуванні рецептивної граматичної навички є сприймання звукового або

графічного образу ГС, що супроводжується розпізнаванням граматичних форм та співвіднесенням їх із певним значенням; закріплення; тренування; використання ГС у мовленні.

Формування *репродуктивних* граматичних навичок – одна з передумов розвитку вміння висловлювати свої думки в усній та письмовій формах. Щоб здійснити свій комунікативний вибір, іноземний студент має дібрати потрібну лексику, обрати граматичну структуру відповідно до норм мови (синтаксичні та морфологічні особливості ГС) та ситуації спілкування. Вибір та оформлення ГС залежать від певного комунікативного наміру студента: запитати, попросити, заперечити тощо.

Кожна мовленнєва одиниця має свою структуру, яка відображає певні зв'язки між її компонентами. Структуру мовленнєвих одиниць різних рівнів у навчальному процесі можна зобразити за допомогою вербальних правил (описових і правил-інструкцій), моделей-схем і, нарешті, мовленнєвих зразків, наприклад:

вербальне описове правило: *іменник – це частина мови, що називає істоту або предмет і відповідає на запитання хто? що?;*

правило-інструкція: *щоб утворити спільнокореневе слово від лексеми, що вже функціонує в мові, потрібно спочатку виділити в ньому корінь й уже потім за допомогою суфіксів або префіксів створити нове, яке може належати до іншої частини мови;*

модель-схема граматичної структури простого речення: *іменник – дієслово – прийменник – прикметник – іменник;*

мовленнєвий зразок: *Еріка вчиться в технічному університеті.*

Спочатку викладач представляє студентам нову граматичну структуру в певній ситуації, пояснює функції нової ГС, а форма засвоюється нерозривно з функціями. Наступний крок – це перевірка розуміння значення цієї ГС (відповіді студентів на запитання викладача). Потім викладач демонструє графічну форму ГС (пояснює правила утворення, особливості вимови, інтонування). І останній етап – фонетичне опрацювання вивченої ГС (вправи на імітацію).

З метою формування репродуктивних граматичних навичок варто запропонувати студентам виконати цілу низку рецептивно-репродуктивних умовно-мовленнєвих вправ, наприклад:

Імітація ГС – студенти повторюють ГС без змін, списують текст чи підкреслюють граматичні орієнтири. Наприклад, студенти виконують таке завдання: списують речення та підкреслюють конструкції зі словами *є та немає*.

У нашій групі є 10 студентів, але немає двінадцяти. Є студенти з Камеруну, Анголи, Екватору, але немає студентів з Китаю. Кожного дня у нас є 6 уроків, а в суботу й неділю немає занять.

Підстановка до ГС – використання ГС в аналогічних ситуаціях, що доцільно використовувати на етапі закріплення нових знань. Завдання полягає в тому, щоб розказати про предмети, що є в зазначеному місці (на парті, на столі, в сумці, в аудиторії, у гуртожитку) за зразком: *У мене на столі є зошит, але немає словника. У мене в сумці є ручка, але немає книги.* Варто використати схеми: *У мене є + іменник у називному відмінку (№ 1) однини. У мене немає + іменник у формі родового відмінка однини.*

Трансформація ГС – розвиває творче вживання ГС у мовленні за допомогою розширення, скорочення, заміни компонентів, завершення запропонованої ГС, наприклад закінчити речення: *У Олени є брат, але у неї немає.... У Олега є бабуся, але немає У викладача є дружина, але немає...*

Відповіді на запитання – передбачає використання у відповідях на поставлені запитання задані ГС. Запропонувати студентам дати відповіді на запитання: *Що є в Україні, а чого немає? Що є в університеті й чого немає? Що у вас є в аудиторії й чого немає? Що у твоєї сусідки є на парті й чого немає?*

Самостійне вживання нової ГС у діалогічному чи монологічному висловлюванні. Викладачі кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету (ВНТУ), які працюють з іноземними студентами підготовчого відділення, часто використовують на заняттях вправи на автоматизацію дій студентів із новою ГС на рівні надфразної єдності. Головна мета – навчити студентів уживати нову ГС у коротких висловлюваннях монологічного та діалогічного характеру. Іноземці зазвичай виконують рецептивно-репродуктивні умовно-мовленнєві вправи, які спрямовані на вироблення вмінь об'єднувати фрази в мікромонологи та мікродіалоги. Студенти повинні довести до автоматизації нову граматичну структуру на рівні надфразної єдності. Викладач демонструє вживання нової ГС у коротких висловлюваннях монологічного й діалогічного характеру, наприклад, ГС *Мені (тобі, йому, їй, нам, вам, їм) подобається ...* можна використовувати як у розповідних реченнях, так і в питальних. Іноземні студенти часто вживають цю ГС, коли розповідають монологи на теми: «Мое захоплення», «Мій вільний час», «Урок з української мови» тощо.

На рівні надфразної єдності пропонуємо застосовувати інтерактивні прийоми, наприклад «рухомі шеренги», «карусель» та «натовп», що передбачають переміщення учасників спілкування та зміну мовленнєвих партнерів з метою об'єднання ЗМ у діалогічну єдність. У «шеренгах» іноземні студенти стають обличчям один до одного у дві шеренги та обмінюються запитаннями з партнером, навпроти якого вони опинилися, наприклад:

Які цікаві місця є у твоїй країні? Після першого обміну репліками шеренги перемішуються, в результаті чого створюються нові пари. У «каруселі» студенти утворюють два кола – внутрішнє й зовнішнє, де вони стоять також обличчям один до одного. Кола рухаються в протилежних напрямках, що забезпечує зміну мовленнєвих партнерів. У «натовпі» студенти вільно пересуваються по аудиторії, обираючи собі співрозмовників. Кожен з учасників спілкування може змінити 3-4 партнерів. Під час виконання цих завдань студенти розвивають зв'язне мовлення, пізнають один одного і, таким чином, покращують міжособистісні стосунки. Колективна взаємодія й співпраця викладача та студента, викладача й групи студентів є одним із найважливіших елементів методичної системи інтенсивного вивчення української мови як іноземної.

Оскільки мовлення за своєю природою ситуативне, то іноземних студентів треба ознайомлювати з новими ГС у типових комунікативних ситуаціях. Із цією метою можна використовувати реальні та уявні ситуації, створені різними засобами: за допомогою вербального опису, ілюстративного, предметного або дійового унаочнення.

Серед основних властивостей граматичних навичок виділяють автоматизованість, стійкість, гнучкість, свідомість та відносну складність [5; 8]. На етапі ознайомлення завдяки використанню кількох ситуацій мовлення й різноманітного лексичного наповнення нової ГС починає формуватися така властивість граматичної навички, як *гнучкість*. На етапі автоматизації її потрібно розвивати, але основне – відпрацювання її *автоматизованості*. Нова ГС утворюється на двох рівнях – на *рівні фрази* та на *рівні надфразної єдності*, де крім автоматизованості, має бути сформована ще й *стійкість* навички. Важливо також навчити студентів не лише розуміти вивчені ГС, а й *свідомо* використовувати їх у різних видах мовленнєвої діяльності.

Формування граматичних навичок іноземних студентів викладачі кафедри мовознавства ВНТУ реалізують шляхом моделювання реальних комунікативних ситуацій, які сприяють засвоєнню мовних одиниць у типових текстах. Належну увагу приділяють міжпредметним зв'язкам, добираючи тексти з фізики, математики, техніки. Для цього в практиці роботи використовують інноваційні технології навчання: роботу в групах і парах, фронтальні форми роботи, рольові ігри, дискусії, метод проектів, нестандартні форми проведення занять. Вони сприяють розвитку навичок критичного мислення та пізнавальних інтересів студентів. Робота іноземців у парах, у малих групах допомагає здійснити принцип «навчаючись – навчаю».

Для полегшення сприйняття та кращого засвоєння граматичних правил викладачі кафедри

розробляють теоретичні схеми, таблиці. Студенти ведуть у зошитах «граматичні довідники».

Дотримуючись принципів систематичності та послідовності, варто домагатися якісного засвоєння граматичних структур. Для виявлення рівня здобутих знань студентів викладачі проводять контрольні роботи, що містять різнорівневі завдання, тестування.

Отже, усі розглянуті нами завдання спрямовані на засвоєння іноземними студентами активного граматичного мінімуму. Але не треба забувати й про пасивний граматичний мінімум.

Етап автоматизації дій іноземних студентів з новими ГС пасивного мінімуму, як і активного, має два рівні: рівень окремого речення та рівень надфразної єдності (або мікротексту), де переважно використовують некоммуникативні рецептивні вправи таких видів: на розпізнавання ГС і диференціацію ГС та умовно-коммуникативні вправи для перевірки розуміння ГС пасивного мінімуму, що засвоюється, відповіді на запитання. Із цією ж метою можуть бути використані й некоммуникативні вправи на переклад з іноземної мови (з української) рідною мовою. ГС пасивного мінімуму стануть предметом дослідження в наших подальших розвідках.

Підсумувавши все вищезазначене, можна зробити висновок, що граматики – це важлива складо-

ва частина коммуникативної компетенції іноземних студентів. Граматичні навички – це автоматизоване правильне використання граматичних явищ у мовленні. Вироблення граматичних навичок потребує комплексного підходу.

Отже, формування мовленнєвих умінь іноземних студентів неможливе без оволодіння ними певним обсягом мовного граматичного матеріалу (як активного, так і пасивного мінімумів). Представлено вправи, спрямовані на засвоєння нових граматичних структур, апробовані в роботі з іноземними студентами підготовчого відділення протягом 10 років. Доведено, що без граматики неможливе оволодіння будь-якою формою мовлення. Беззаперечним є той факт, що вміння змінювати й сполучати слова та фрази – одна з найважливіших умов практичного володіння мовою й використання її як засобу спілкування. Це вміння ефективно тільки тоді, коли воно здійснюється автоматично, тобто охоплює необхідний набір граматичних навичок. Таким чином, проблема формування граматичних навичок в іноземних студентів і, відповідно, навчання іншомовного мовлення на сучасному етапі розвитку теорії й практики викладання української мови як іноземної у вищій школі належить до найбільш актуальних й усе ще недостатньо досліджених.

Література

1. Бех П.О. Концепція викладання іноземних мов в Україні / П.О. Бех, // Іноземні мови. – 1996. – № 2. – С. 3–8.
2. Голубець В.В. Класифікація граматичних структур японської мови на середньому ступені мовного вищого навчального закладу / В.В. Голубець // Вісник КДЛУ. Серія: педагогіка, психологія. – 2000. – Вип. 3. – С. 165–169.
3. Карпенко Н.М. Концептуальні підходи до формування іншомовної граматичної компетенції студентів І курсу факультету іноземних мов / Н.М. Карпенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 111. – С. 133–136.
4. Касаткіна О.В. До питання розвитку граматичної компетентності студентів на заняттях іноземної мови / О.В. Касаткіна // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки: науковий журнал. – Житомир : ЖДУ, 2011. – Випуск 59. – С. 52–55.
5. Кузнецова В.И. Традиционные подходы обучения грамматике иностранного языка / В.И. Кузнецова // Альманах современной науки и образования. – 2012. – № 9. – С. 131–133.
6. Михайлюк Г.В. Навчання граматичних аспектів японської мови у вищому мовному навчальному закладі з урахуванням особливостей японського та українського менталітету / Г.В. Михайлюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: Вип. 16. – Ялта : РВВ КГУ, 2007. – Ч. 2. – С. 152–159.
7. Михайлюк Г.В. Особливості введення граматичного матеріалу японської мови на середньому рівні навчання / Г.В. Михайлюк // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Ін-ту схід. мов Київ. нац. лінгв. ун-ту. – К., 2006. – Вип. 1. – С. 178–190.
8. Пассов Е.И. Условно-речевые упражнения для формирования грамматических навыков / Е.И. Пассов. – М., 1978 – С. 8.
9. Прокопенко Н.П. Формування іншомовної коммуникативної компетенції у навчанні граматиці англійської мови студентів напряму підготовки «Міжнародна економіка» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»: зб. матеріалів МНПК [«Соціум. Наука. Культура»], (29–31 січня 2008 р.) [Електронний ресурс] – К., 2008. – Режим доступу : <http://intkonf.org/>.
10. Сердечний Ю.В. Цілісний підхід у викладанні граматики / Ю.В. Сердечний // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – Дніпропетровськ : Видавництво Дніпропетровського університету. – 2012. – Вип. 18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2012...33.pdf.
11. Скляренко Н.К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь / Н.К. Скляренко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3–7.
12. Скляренко Н.К. Типологія вправ в інтенсивному навчанні іноземних мов / Н.К. Скляренко // Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов: Збірник наукових праць. – 1992. – С. 9–14.
13. Строганова Г. Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами / Г. Строганова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. – Вип. 3. – С. 173–179.
14. Тригуб І.П. Формування граматичної компетенції у студентів немовних спеціальностей ВНЗ у процесі вивчення англійської мови / І.П. Тригуб // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2014. – № 10. – Том 2. – С. 74–77.
15. Шемуда М.Г. Формування іншомовної граматичної компетенції : фактори впливу / М.Г. Шемуда // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 27. – С. 357–358.